

Kyrkogårdens förändringar

– Förändringen genom tiden på kvarter 4H
Östra kyrkogården i Malmö

The cemetery's transformation
– The transformation through time at block 4H
East cemetery in Malmö

Li Billgren

Kyrkogårdens förändringar – Förändringen genom tiden på kvarter 4H Östra kyrkogården i Malmö

The cemetery's transformation

– The transformation through time at block 4H East cemetery in Malmö

Li Billgren

Handledare: Eric Wahlsteen SLU, Movium – Centrum för stadens utemiljö

Bitr.handledare: Ann-Britt Sörensen SLU, Movium – Centrum för stadens utemiljö

Examinator: Mark Huisman, SLU, Område landskapsutveckling

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grund C

Kurstitel: Examensarbete för landskapsingenjörer

Kurskod: EX0361

Program/utbildning: Landskapsingenjörsprogrammet

Examen: Landskapsingenjörsexamen

Ämne: Landskapsplanering

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och år: Juni 2011

Omslagsbild: Kyrkogården i januari, författarens egen.

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Förändring, markmaterial, historia, tillgänglighetsperspektiv, Sigurd Lewerentz, Östra kyrkogården, G.V. Walberg, PBL, Kulturminneslagen,

Förord

Examensarbetet är skrivet vid Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU, Fakulteten för Landskapsplanering, Trädgårds- och Jordbruksverksamhet inom Landskapsingenjörsprogrammet.

Hos mig har ett intresse för kyrkogårdens utformning växt fram under utbildningen i Alnarp. Examensarbetet har inneburit en personlig och utvecklande resa. Min förhoppning är att den har förberett mig inför de utmaningar som jag kommer att ställas inför som nyutexaminerad landskapsingenjör.

Jag vill tacka alla som har hjälpt mig att genomföra detta arbete.

Tack Erik Ljungberg, Ingemar Petersson, Maria Lindberg och Anna-Carin Forsman på kyrkogårdsförvaltningen i Malmö för visningen och presentationen av kvarter 4H, inspirationssamtalen och hjälp med sökning av kartor i kartarkivet. Tack Eric Wahlsteen för bra och givande kritik. Tack till Ann-Britt Sörensen och Angela Sandell på Movium för stöd och råd. Tack till personalen på Malmö stadsarkiv för de tips ni gav mig. Tack till Javier Beltran på Stockholms kyrkogårdsförvaltning för din hjälp med att skicka kartor över kvarter 20b på Norra kyrkogården i Stockholm. Tack till alla mina nära och kära för de tips och det stöd ni har givit mig.

Li Billgren

Vellinge 2011

Sammanfattning

Syftet med denna studie är att se vad som har hänt i den svenska kyrkogårdens historia och vad som har förändrats på Östra kyrkogården och kvarter 4H sedan 1921 då det var invigning av den arkitekt Sigurd Lewerentz ritade Östra kyrkogården i Malmö. Och om kvarter 4H kan bli ett bättre kvarter om hänsyn tas till ett tillgängligare markmaterial. Med hjälp av arkivstudier har jag kunnat läsa om det har funnits annat markmaterial på platsen och när kalkstenen blev lagt på plats, samt varför det har skett en förändring.

Det stora problemet på kvarter 4H är gångarna. Det krävs tillstånd från länsstyrelsen för att få ändra i kyrkogårdsmiljö. Det finns två lagar som man skall ta hänsyn till när det gäller förändring i en kyrkogårdsmiljö, nämligen kulturminneslagen och plan- och bygglagen. Dessa lagar arbetar mot varandra då kulturminneslagen skyddar kulturmiljöer, medan plan- och bygglagen främjar tillgängligheten. När det skall göras en förändring på en kyrkogård måste beslut fattas och bedömningar göras från fall till fall. I detta arbete tittar jag på hur det har sett ut på kvarter 4H under de år som har gått och vilket markmaterial som har använts samt vilket markmaterial som kan göra gångarna mer tillgängliga.

Östra kyrkogården i Malmö, Limhamns kyrkogård i Malmö och Norra Begravningsplatsen i Stockholm är stadskyrkogårdar, och är exempel på vad som händer på en kyrkogård som ligger inne i en stad och som följer människans och stadens utveckling. Jag har i mitt arbete valt att använda mig av kvarter 18, 19 och 20 på Limhamns kyrkogård som referens för att se vad som har skett på denna plats, samt för att studera under vilken tidsperiod förändringarna har skett. Jag har även valt att titta på kvarter 20b på Norra Kyrkogården i Stockholm under samma tidsperiod för att se om det är liknande förändringar där. Att det blev just Limhamns kyrkogård var för att jag sökte en kyrkogård eller ett kvarter som skulle vara uppförda vid ungefär samma år som kvarter 4H på Östra kyrkogården. När det gäller kvarter 20b på Norra begravningsplatsen i Stockholm var jag ute efter ytterligare en plats som det skulle ha skett en förändring.

Vid val av nytt markmaterial ska det passa in i kyrkogårdsmiljön. Att använda sig av gräs som Norra kyrkogården i Stockholm har gjort är inte en god idé med tanke på tillgängligheten för personer med handikapp. Grus är ett markmaterial som har använts på Limhamns kyrkogård i Malmö sedan den anlades 1897. Ur en historisk syn och tillgänglighets aspekt är grus ett bra exempel på markmaterial att använda sig av vid en nyanläggning på kvarter 4H på Östra kyrkogården.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	2
1.1 Bakgrund.....	2
1.2 Syfte/ mål och frågeställningar	2
1.3 Avgränsningar	2
1.4 Disposition.....	3
2. Metod	4
2.1 Litteraturstudie.....	4
2.2 Arkivstudie.....	4
2.3 E-post.....	4
3 Genomförande.....	5
3.1 Litteraturstudie.....	5
3.1.1 Kyrkogårdshistoria	5
3.1.2 Historiskt utdrag om Östra Kyrkogården	8
3.1.3 Sigurd Lewerentz	9
3.1.4 Trädgårdsarkitekt Gustaf Valfrid Walberg.	9
3.1.5 Lagar och förordningar, riktlinjer.....	10
3.1.6 Tillgänglighet – markmaterial till kvarter 4H	11
3.2 Arkivstudie.....	12
3.2.1 Historia för kvarter 4H på Östra kyrkogården	12
3.2.2 Limhamns kyrkogård och Norra begravningsplatsen	16
4. Diskussion.....	19
4.1 Metoddiskussion.....	19
4.1.1 Litteraturstudie	19
4.1.2 Arkivstudie.....	19
4.2 Den Svenska kyrkogårdens historia	19
4.3 Östra Kyrkogården och kvarter 4H.	20
4.4 Kan en förändring på markmaterial med en inriktning på dagens tillgänglighetsaspekter göra platsen bättre?	21
5. Slutsats.....	22
5.1 Förslag på fortsatta studier:.....	22
6. Källförteckning	23

1. Inledning

1.1 Bakgrund

När jag började landskapsingenjörsutbildning i Alnarp och det talades om att skriva ett examensarbete var jag mest intresserad av att skriva om tillgänglighet i någon form. Anledningen till att tillgängligheten ligger mig varmt om hjärtat är att min far sitter i rullstol sen ca 14 år tillbaka, på grund av att han har Multipel skleros (MS) som är en kronisk, neurologisk sjukdom. Det var i samband med att han blev rullstolsburen som jag fick upp ögonen för vad som kan utgöra hinder för rörelsehindrade individer i vår miljö. Exempelvis kan en trottoarkant som är för hög göra att han kommer ur balans när jag skall hjälpa honom ur bilen. Även för den som för fram rullstolen kan det vara en utmaning på grund av att många platser som vi besöker inte kan ta emot en rullstol. Den värld vi lever i är inte alltid tillgänglig för alla människor.

Bakgrunden till detta projekt är att jag önskade praktikplats på Östra kyrkogården i Malmö och i samband med ett möte med landskapsingenjörerna Anna-Carin Forsman och Erik Ljungberg från kyrkogårdsförvaltningen presenterade de kvarter 4H för mig som ett förslag på ett examensarbete. Platsen är idag svårtillgänglig på grund av att markmaterialet är ojämnt, vilket beror på kvarvarande stubbar och rötter från nedsågade träd. Rötterna löper över stora delar av platsen, behovet av en total renovering är påtaglig och det finns ett intresse för att göra platsen mer tillgänglighetsanpassad.

1.2 Syfte/ mål och frågeställningar

Syftet med denna rapport är att se hur kvarter 4H på Östra kyrkogården har förändrats genom de år som har gått sedan det var invigning 1921, samt om en förändring med en syn på tillgänglighetsanpassning skulle få platsen att bli bättre.

Målet är att kunna presentera en skriftlig rapport med svar på de frågeställningar som jag har, men även att finna väsentlig information vad gäller utformningen av kvarteret genom tidens/ samhällets förändring. Rapporten ska även kunna svara på om det är bra med förändringar på kvarter 4H.

Frågeställningarna som jag vill ha svar på:

- Hur ser den Svenska kyrkogårdens historia ut – hur har den utvecklats?
- När anlades Östra Kyrkogården, hur ser Östra kyrkogårdens historia ut?
- Hur har kvarter 4H genom tiden utvecklats utifrån ett tillgänglighetsperspektiv?
- Kan en ny förändring med en inriktning på dagens tillgänglighetsaspekter göra platsen bättre?

1.3 Avgränsningar

Avgränsningarna i denna rapport för kvarter 4H på Östra kyrkogården i Malmö är att studera vad som har hänt i kvarteret sedan invigningen år 1921. Jag ska inte rita något förslag på förändring, utan bara studera nuvarande markmaterial och resonera kring hur en förändring av markmaterialet kan förbättra kvarteret ur ett tillgänglighetsperspektiv.

1.4 Disposition

Arbetet är disponerat på följande sätt: uppsatsen inleds med en litteraturstudie som är indelat i sex kapitel och börjar med en historisk tillbakablick fram till idag. Därefter historiskt utdrag om Östra kyrkogården, följt av porträtt av arkitekten Sigurd Lewerentz som har ritat Östra kyrkogården och ett porträtt av trädgårdsarkitekt Gustav .V. Walberg som har varit med och utformat kvarteren på Östra kyrkogården, därefter följer lagar, förordningar och riktlinjer som är betydelsefulla vid förändring på kvarteret och till sist i litteraturstudien har jag valt att ta upp fyra tillgängliga markmaterial som kan vara intressanta för en anläggning med en tanke på tillgänglighetsperspektiv. Därefter följer en arkivstudie om förändringar på kvarter 4H, följt av förändringar på Limhamns kyrkogård i Malmö och Norra begravningsplatsen i Stockholm. Och efter det följer författarens diskussion och slutsats.

2. Metod

2.1 Litteraturstudie

För att få en bra bakgrund till mitt arbete har jag valt att söka litteratur med en inriktning på ämnet Svensk kyrkogårdshistoria. Den ger mig en stabil grund att stå på när det gäller den förändring som har skett genom århundraden på kyrkogården.

En litteraturstudie med inriktning mot kulturminneslagen och plan- och bygglagen är nödvändig för att få kunskaper om vad som gäller vid en förändring av en kyrkogård.

2.2 Arkivstudie

För att besvara frågeställningen har en arkivstudie genomförts, där material rörande det historiska på just kvarter 4H söktes. Genom kyrkogårdsförvaltningens protokoll på Malmö stadsarkiv fann jag material att arbeta med.

Kyrkogårdsförvaltningen i Malmö har ett kartarkiv som jag har haft tillgång till och i det har jag kunnat söka efter ritningar som kan berätta om vad som har hänt på kvarteret sedan det var invigning av kyrkogården 1921.

2.3 E-post

Angående mitt intresse för en tredje kyrkogård har jag genom e-post till Javier Beltran på Stockholms kyrkogårdsförvaltning fått tag i material som rör kvarter 20b på Norra Begravningsplatsen i Stockholm.

3 Genomförande

3.1 Litteraturstudie

Detta kapitel kommer först att behandla kyrkogårdshistoria då den är relevant för att se vad som har skett under århundraden som har gått. Därefter följer ett historiskt utdrag om Östra kyrkogården för att få en djupare bild av vad som har hänt på kyrkogården där kvarter 4H finns. Efter det följer två porträtt, ett av Sigurd Lewerentz för att få en inblick i hans liv då det är han som har ritat Östra kyrkogården och ett av Gustav V Walberg som har levt nästan hela sitt arbetarliv på Östra kyrkogården och han har varit med om att forma kvarter på både Östra kyrkogården och Limhamns kyrkogård. Därefter följer lagar, förordningar och riktlinjer som är relevanta för att få en förståelse för vad som gäller vid en förändring på en kyrkogård. Slutligen tas 4 markmaterial upp som kan vara intressanta vid en förändring på kvarteret vad gäller tillgänglighetsaspekten.

3.1.1 Kyrkogårdshistoria

För gravskickets del betydde kristendomen en radikal förändring. Mest markant var att brännandet av döda helt upphörde för att det ansågs att människan var en odelbar helhet som bestod av kroppen och själen och de tillsammans skulle uppstå till evigt liv. Att man brände kropparna ansågs att man våldfördes sig på den gudomliga ordningen och den som brändes kunde aldrig uppstå som hel till evigt liv.¹

De medeltida kyrkogårdarna bestod av en vild gräsmatta eller en äng med några få gravminnen av olika slag, som exempelvis stenkors eller hällar. På 1100-talet med klostrens inflytande visar ett litet antal träd planterades in på de enkla kyrkogårdarna. Under medeltiden användes kyrkan som en begravningsplats men bara för samhällets övre skikt, såsom präster och kungligheter. Kyrkogårdarna användes inte bara för att begrava de lägre ställda människorna utan var även till att föra handel och marknader på.²

Martin Luther (1483-1546) tyckte att kyrkogårdarna skulle flyttas utanför städerna eftersom han ville att det skulle bli en plats för meditation och kristen andakt, men han var långt före sin tid och därför uppfylldes inte det hans önskade.³ Respekten för gravvårdarna försvann och gamla gravstenar användes till golv och trösklar. Ute på kyrkogården löpte djuren fritt och de gångar som fanns gick kors och tvärs. Det gick så långt att Gustav Wasa 1554 skrev ett förmaningsbrev och i det stadgade han att gravplatserna inte fick förorenas av djur. Klockaren hade som löneförmån att låta sina djur beta på kyrkogården och förmaningsbrevet sågs mer som en markering och vilja än som ett dokument med genomslagskraft.⁴ Det var inte förrän 1819 som klockarens förmån att ha sina djur betandes på kyrkogården upphörde.⁵

Kyrkogårdarna försumrades ännu mer under 1600-talet, på grund av att det vid denna tid var kyrkorummet som var platsen där de förnämsta begravdes. Det 30-åriga kriget gav både trädgårdskultur och nya växter, med influenser först från Tyskland och sen från Frankrike. Under slutet av 1600-talet kom det in mer träd på kyrkogårdarna i form av alléer.⁶

Under 1700-talet ansågs kyrkorummet fortfarande som den mest eftertraktade

¹ Eklund, 2003, s. 14

² Lundquist, 1992, s.14-15

³ Lundquist, 1992, s. 17

⁴ Lundquist, 1992, s. 18

⁵ Theorell, 2001, s. 16

⁶ Lundquist, 1992, s. 18-19

gravplatsen trots att det gjordes ansatser till att inte skulle vara så.⁷ Det var Biskop Jesper Svedberg (1653-1735) som engagerade sig i kyrkogårdsförnyelse och med sin resa till Tyskland under pestepidemin såg han tidigt ett samband mellan begravingarna inne i kyrkorna och smittsamma sjukdomar. Han skrev ett brev till prästerskapet i Skara angående den frågan, men han argumenterade inte enbart för en utflyttning av hygieniska aspekter utan även för religiösa skäl och han förankrade sitt resonemang i Bibeln.⁸ Vid detta århundrade kom influenserna till det som kom att kallas parkkyrkogård från Tyskland. Kyrkogården anlades i naturen med gräsmattor och häckar av tall och bok.⁹ Christian Cajus Lorenz Hirschfeld (1742-1792) talade för kyrkogårdsträdgården. Han skildrar i sin bok i avsnitt "Trädgårdar vid begravningsplatser", hur kyrkogårdar borde placeras utanför städerna av hygieniska grunder samt att det skulle planteras träd på kyrkogårdarna. I boken betonar han vikten av att kyrkogården skulle passa in i sin omgivning och att den skulle inhägnas av en mur.¹⁰

England var också med och påverkade den nya natursynen och trädgårdskonsten på Sveriges kyrkogårdar under 1700-talet.¹¹ De fridfulla och lummiga lantkyrkogårdar som växte fram i Sverige bidrog till att gravsättningarna som hade blivit ett sanitärt problem flyttades ut ur kyrkorna till kyrkogården. Det finns anteckningar från mitten av 1700-talet om att kyrkogårdarna i Sverige förskönades med träd och successivt förändrades till att få en mer inhägnad och parkliknande karaktär. De enskilda gravvårdarna bestod fortfarande till största delen av anspråkslösa träkors som efterhand förföll. I takt med att befolkningen växte uppstod ett behov av att införa ett vägnät på kyrkogården, framförallt i de större städerna.¹²

Vid 1779 krävde prästerna att det skulle bli förbud att begravas inne i kyrkan och 1783 förbjöds försäljning av gravplatser inne i kyrkan men även ute på kyrkogården. Det ledde till att det blev utflyttning och Uppsala blir den första staden att flytta ut sin kyrkogård från Domkyrkan till hospitalkyrkogården.¹³

Det var först under 1800-talet som den "nya kyrkogården" fick sitt genombrott, men i många fall skulle det dröja en bit in på seklet innan kyrkogården flyttades ut utanför staden och fick en trädkrans som omgärdade platsen.¹⁴

I oktober 1815 beslöt riksdagen att begravingar på kyrkogårdar inne i städerna skulle upphöra och istället skulle nya kyrkogårdar anläggas utanför städerna. Först var Uppsala år 1801 följt av Växjö år 1807, Lund år 1809, Västerås år 1809, Borås år 1812 och Helsingborg år 1815. Dessa kyrkogårdar som är nämnda fick ett likartat arkitektoniskt utseende, det vill säga att de var uppbyggda kring stora kvarter åtskilda av symmetriska gångar och hade för århundradet utmärkande trädplanteringarna. Olika kvarter kunde anläggas med olika karaktärer och kom på det viset även spegla samhället utanför. Trädplanteringen runt kyrkogården utgör 1800-tals kyrkogårdars främsta kännetecken.¹⁵ Industrialismen kom under 1800-talets andra hälft och befolkningen växte. Det startades en massproducering av gravminnen i gjutjärn och sten, vilket gjorde att träkorsen

⁷ Lundquist, 1992, s. 20

⁸ Lundquist, 1992, s. 21

⁹ Lundquist, 1992, s. 24

¹⁰ Lundquist, 1992, s. 25

¹¹ Lundquist, 1992, s. 25

¹² Lundquist, 1992, s. 27

¹³ Lundquist, 1992, s. 27

¹⁴ Lundquist, 1992, s. 27

¹⁵ Lundquist, 1992, s. 28

försvann. Sorgträd med hängande växtsätt och resta gravstenar introducerades. Mot slutet av århundradet hade kyrkogården fått det utseende som vi idag är vana att se.¹⁶

Under 1900-talet fortsatte massproduktion av gravminnen och det fanns stränga bestämmelser för vad som var tillåtet vilket gjorde att variationsrikedomen försvann på kyrkogården. När det gällde växternas utformning på kyrkogården var det av enklare form. De olika häckarrangemang som fanns begränsades till exempelvis rygghäckar och sammanhängande gräsmattor har med logiska anledningar avlöst grusgravar. Träd som hör kyrkogården till har med tiden på de nya kyrkogårdarna planterats i dungar eller i större bestånd istället för att planteras som en trädkrans.¹⁷

Gradvis kom en ny syn på hur en begravningsplats skulle utformas och det var under slutet av 1940-talet. Det var nu minnet av de döda lyftes fram och hopp och ljus var de ord som blev grundläggande vid utformning av en ny kyrkogård.¹⁸

Men det var inte förrän under 1950-talet som den nya stilen vann mark när det avsåg förändringar på kyrkogårdarna. Mjuka böljande gräsytor och gångar med oregelbundna kalkstensplattor med breda gräsfogar tog över från det krattade gruset och de stela regelbundna gångarna. Gravskicket urngravplatsernas enkla storlek gjorde att det gick bra att experimentera med formmässigt i jämförelse med kistgravplatser. Det kan kännas motsägelsefullt att 1950-talet som innebar den friare formgivningens genombrott på kyrkogården också blev ordningsföreskrifternas årtionde. Med detaljerade föreskrifter som växte fram med bestämmelser som reglerade bland annat på vilket sätt man fick pryda och sköta en gravplats.¹⁹

1960-talet kan jämföras med byggandet av miljonprogramsbostäder med idéerna för kyrkogårdsområdet.²⁰ Gravplatserna fick till viss del ett utseende som kan upplevas som ett oändligt gräsfält, med enformiga rader av liknande gravstenar kantade av spirea- eller berberisbuskar. Uppmärksamheten på faror i arbetsmiljön samt att lönekostnaderna ökade, innebar att kraven blev större på att förvaltningar måste göra kyrkogårdarna tillgängliga för tekniska hjälpmedel. I slutet av 1950-talet kom den lagliga rätten att gravsätta anhörig på en gravplats av anonym och kollektiv art som i en minneslund och på grund av det växte eldbegängelsens stämma sig starkare.²¹

Under 1970-talet ansågs kyrkogården vara stadens "gröna lungor", med en grön omgivning som gav plats för rekreation. Med gröna lungor menade man att området var av sammanhängande vegetation och var fria från luftföroreningar. Ett behov av begravningsplatser för medlemmar av andra religiösa sammanslutningar ökade och med det ifrågasattes begravningsplatsens religiösa symboler.²² I gestaltningen av 1970-talets begravningsplats utvecklades mer formmässigt det vi idag kallar *skogskyrkogården*. Förebild när det gäller utformning av en skogskyrkogård framför andra är naturligtvis arkitekterna Sigurd Lewerentz och Gunnar Asplunds skogskyrkogård som ligger söder om Stockholm. När det gäller utformningen av naturmarkskyrkogård finns lika många olika utseende som det finns olika naturtyper i Sverige.²³

Kyrkogårdsgestaltningen under 1980- och 1990-talet har präglats till viss del av sökandet efter nya former. Det fördes en del diskussioner inom många av städernas park- och

¹⁶ Lundquist, 1992, s. 33

¹⁷ Lundquist, 1992, s. 33-34

¹⁸ Klintborg, 2001, s. 11

¹⁹ Klintborg, 2001, s. 12-14

²⁰ Klintborg, 2001, s. 16

²¹ Klintborg, 2001, s. 17

²² Klintborg, 2001, s. 18

²³ Klintborg, 2001, s. 19

miljöförvaltningar och de handlade om stadens gestaltade grönytor som en egen natur. Den anlagda naturmarksprägel blev framförallt ett nytt gestaltningsmotiv för minneslundarna. En tydlig tendens bygger på ett allt mer utbredd historieintresse. I allmän mening manifesteras kyrkogårdar som självständiga historiska objekt i kulturminneslagen från 1989. Och allt fler utbyggnader av begravningsplatser gjordes med hänsyn till den befintliga miljöns kulturhistoriska värden. Att vid förändring av en begravningsplats se till att bevara inhägnader och de olika områdenas speciella karaktärer, kan gynna att begravningsplatsens kulturmiljöer kan bevaras och med det klara av både bevarande och nyskapande inslag.²⁴

3.1.2 Historiskt utdrag om Östra Kyrkogården

Den 10 september 1915 beslöt Stadsfullmäktige att upplåta 32 hektar mark, i syfte att det skulle anläggas en ny begravningsplats.²⁵ En kyrkogårdskommitté blev tillsatt och den fick i uppdrag 1916 att utlysa en allmän tävling. Det kom in 27 bidrag och de skulle inneha omfattande planer för var huvudentrén, samt var större och mindre vägar, gravkapell och krematorium med mera skulle placeras²⁶

Kyrkogårdskommittén var ute efter en anläggning som skulle vara modern men även att den skulle ha en karaktär som en gammal skånsk kyrkogård. Sigurd Lewerentz utsågs som vinnare med sitt bidrag "ås". 1:a kvarteret var färdigt våren 1919, och kvarteren byggdes ut efter hand som det fanns behov.²⁷ Den 6 november 1921 då kyrkogården invigdes var den namnlös och det var först ett år senare som kyrkogården fick namnet Östra kyrkogården.²⁸

Inom kyrkogården finns katolska och ortodoxa gravkvarter och utanför, men då i direkt anslutning till den finns en muslimsk och en judisk begravningsplats. En kapell- och krematorieanläggning som arkitekt Sigurd Lewerentz har ritat. Krematoriet används inte längre, utan kremationer sker numera på Limhamns krematorium.²⁹

Figur 1 En bild över den södra delen av Östra kyrkogården i Malmö, tagen uppe från Hohögsåsen.

²⁴ Klintborg, 2001, s. 21-22

²⁵ Jansson, 2003, s.181

²⁶ Jansson, 2003, s. 182

²⁷ Jansson, 2003, s. 182

²⁸ Jansson, 2003, s. 185

²⁹ Malmö kyrkogårdsförvaltning, elektronisk

Östra kyrkogården delas i två arkitektoniska stilar av Hohögsåsen, söder om åsen är arkitekturen strängt regelbunden med klippta häckar, se figur 1, medan det norr om åsen finns en utformning med mera friväxande växtmaterial och med sammanhängande gräsmattor.³⁰

3.1.3 Sigurd Lewerentz

Sigurd Lewerentz föddes 1885 och dog 1975. Han hade ett gediget arkitektarbete bakom sig och han var dessutom både formgivare och uppfinnare. Lewerentz var en mångsidig och originell person som sökte sin egen väg i de arkitektoniska uttrycksmedlen.³¹ Lewerentz studerade vid Chalmers tekniska högskola i Göteborg, först mekanik, sedan husbyggnad.³²

Han tog examen 1908 och därefter arbetade han på ett arkitektkontor i Tyskland.³³ 1909 började Lewerentz studera vid Konstakademiens Byggnadsskola, men han var missnöjd med den konservativa undervisningen och startade tillsammans med en grupp andra studenter, Klara skola. Dessutom arbetade Lewerentz på Carl Westmans kontor på dagtid, men efter ca ett år slutade han för att starta eget. Detta resulterade i ett arkitektkontor tillsammans med Torsten Stubelius (1883-1963) och ett samarbete som varade i fem år mellan 1911-1916.³⁴

Tillsammans med Gunnar Asplund utformade Lewerentz Skogskyrkogården i Stockholm, där han främst stod för landskapet samt Uppståndelsekapellet.³⁵ Arbetet påbörjades 1917 och 1920 invigdes kyrkogården.³⁶ 1916 vann Lewerentz med sitt bidrag "ås" första pris i allmän tävling om Malmö Östra begravningsplats. Den är ett av hans mest personliga verk och den arbetade med från 1916 till 1969.³⁷

Bland hans verk finns Norra kyrkogården i Karlstad, även kallad Ruds skogskyrkogård den invigdes år 1919.³⁸ År 1933 vann Lewerentz arkitektävlingen om Stadsteatern i Malmö och fick därefter genomföra projektet med de övriga pristagarna Erik Lallerstedt (1864-1955) och David Helldén (1905-1990). Stadsteatern i Malmö invigdes 1944. Från 1940 ledde Lewerentz en egen fabrik för stålfönster med mera i Eskilstuna.³⁹

Sent i livet ritade Lewerentz två kyrkor: Markus kyrkan i Björkhagen och S:t Petri kyrkan i Klippan. Kyrkorna räknas idag bland de främsta verken i svensk arkitekturhistoria, dessa verk gjorde att hans rykte nådde ut i världen och att han blev känd utanför arkitektkretsarna.⁴⁰

3.1.4 Trädgårdsarkitekt Gustaf Valfrid Walberg.

Den 14 januari 1922 inkom en ansökning till trädgårdsarkitektbefattningen vid Malmö stads kyrkogårdar från bland annat Gustav Valfrid Walberg. Den 1 augusti 1922 tillträdde Walberg sin befattning som trädgårdsarkitekt.⁴¹

Trädgårdsarkitekten för Malmö stads kyrkogårdar var anställd som sammansatta kyrkorådets tjänsteman och var i sin tjänsteanställning underordnad kyrkokamreraren.

³⁰ Malmö kyrkogårdsförvaltning, elektronisk

³¹ Ahlin, 1987, s.15

³² Ahlin, 1987, s. 17

³³ Ahlin, 1987, s. 20

³⁴ Ahlin, 1987, s. 24-30

³⁵ Arkitekturmuseet, 1985

³⁶ Berglund, 1956. s.6

³⁷ Arkitekturmuseet, 1985

³⁸ Länsstyrelsen Värmland, elektronisk

³⁹ Ahlin, 1987, s. 190

⁴⁰ Ahlin, 1987, s. 209-219

⁴¹ Malmö Stadsarkiv, F1Q Volym 2, 1 augusti 1922

Arbetsbeskrivningen för Walberg var att i samråd med kommittén för anläggning vid Håkanstorp göra upp förslag till planteringar och anläggningar för kyrkogården och efter att förslagen hade godkänts skulle han styra utförandet och se till att kyrkogårdens bestämmelser som rörde gravanordningar efterföljdes. Walbergs uppgift innefattade även att anlägga en plantskola på Östra kyrkogården och skulle på begäran lämna råd och upplysningar samt göra upp förslag till underhåll och nyanläggningar på stadens kyrkogårdar.⁴²

Efter diskussion på ett möte den 11 april 1956 beslöt kyrkogårdsnämnden att en skrivelse skulle göras till samfällda kyrkorådet, om att Walberg ville kvarstå i tjänst som trädgårdsarkitekt på Östra kyrkogården fram till den 1 januari 1957,⁴³ vilket kyrkogårdsnämnden valde att godkänna.⁴⁴ Walberg bodde i Villa Hohög på Östra kyrkogården från det att han började sin anställning fram till en kort tid efter sin pension, då kyrkogårdsförvaltningen ville använda huset för eget syfte.⁴⁵

3.1.5 Lagar och förordningar, riktlinjer PBL.

När det gäller en allmän plats eller dit allmänheten har tillträde, vilket kvarter 4H på Östra kyrkogården är. Ska enligt PBL enkelt avhjälpa hinder mot platsens tillgänglighet för personer med nedsatt rörelse- eller orienterings förmåga undanröjas i den utsträckning som följer av föreskrifter meddelade med stöd av Lag (2001:146).⁴⁶

Kulturminneslagen

Vid underhåll av en begravningsplats ska man beakta platsens betydelse som en del av vår kulturmiljö och det skall underhållas och vårdas så att det kulturhistoriska värdet inte minskar eller fördärvas.⁴⁷ I fråga om en begravningsplats som anlagts innan år 1939 krävs det tillstånd av länsstyrelsen för att väsentligt ändra begravningsplatsen, det är tanken i detta fall att det ligger i intresse för att göra en totalrenovering av kvarter 4H och man skall då ansöka om tillstånd för den processen.⁴⁸ Länsstyrelsen får ställa de villkor för situationen som är motiverade med hänsyn till de förhållanden som motiverar den ändring som kyrkogårdsförvaltningen är intresserade av att göra. Förutsättningarna får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs enligt Lag (1999:304).⁴⁹ Vad gäller kvarter 4H har markmaterialet med kalksten tillkommit efter år 1939 men i processen om ansökning av en förändring på det gällande kvarter 4H kan Riksantikvarieämbetet besluta om att det behövs en tillståndsprövning då det kan anses att Östra kyrkogården är märklig genom sitt kulturhistoriska värde.⁵⁰

Länsstyrelsens riktlinjer.

När det finns intresse för att göra en större ändring av ett gravkvarter anses det vara tillståndspliktigt, det vill säga att det behövs ett tillstånd av länsstyrelsen för att göra en förändring på platsen. Särskilt när det skall göras ändringar som kan påverka det kulturhistoriska värdet och om kyrkogården är anlagd innan år 1940. De lagar som

⁴² Malmö Stadsarkiv, F1Q Volym 1, 14 januari 1922

⁴³ Malmö Stadsarkiv, A1AA Volym 3, 11 april 1958

⁴⁴ Malmö Stadsarkiv, A1AA Volym 3, 21 november 1956

⁴⁵ Jansson, 2003, s. 185

⁴⁶ PBL, SFS 1987:10, kapitel 17, 21 § Elektronisk

⁴⁷ Kulturdepartementet, lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) kapitel 4 11 §, 1988. Elektronisk

⁴⁸ Kulturdepartementet, lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) kapitel 4 13 §, 1988. Elektronisk

⁴⁹ Kulturdepartementet, lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) kapitel 4 13 §, 1988. Elektronisk

⁵⁰ Kulturdepartementet, lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) kapitel 4 14 §, 1988. Elektronisk

länsstyrelsen tar hänsyn till är lag (1988:950) om kulturminnen m.m., plan- och bygglagen (PBL) och miljöbalken.⁵¹

Platsen kan ha flera olika värden som analyseras och används som bedömningsgrunder. Det kan vara det nuvarande kulturhistoriska värdet, vad som gör platsen sällsynt, typisk och det nationella värdet. Även det nya förslagets utformning vägs in och vilka material som skall användas, varför det nya materialet är bättre och vilken nivå ambitionen är för förändringen. Vad är betydelsen av förändringen och att den nya förändringen inte skall vara kortsiktig utan det skall finnas ett långsiktigt tänkande i processen av förändringen.⁵²

3.1.6 Tillgänglighet – markmaterial till kvarter 4H

Boverkets nya föreskrifter på tillgänglighet trädde i kraft den 1 oktober 2004 med krav på tillgänglighet vid nyanläggning av allmänna platser. I föreskrifterna preciseras hur kraven på användbarhet och tillgänglighet ska uppfyllas. Gångytor för rörelsehindrade är några exempel på områden som regleras.⁵³

Här presenteras fem olika markmaterial då de kan användas för att göra gångarna på kvarter 4H mer tillgänglig för människor med handikapp. Det blev dessa fem som kan i kontrast till det nuvarande som är natursten diskuteras och jämföras.

Slotsgrus®

Slotsgrus® är en produkt som har utvecklats i Danmark. En produkt som fungerar året om och under alla väderförhållanden. Stenmaterialet kan väljas i olika färger och storlekar. Ytan ger en god stabilitet och är motståndskraftig mot eventuella spårbildningar vid en våt väderlek. När det gäller skötsel kan mekanisk ogräsbekämpning tillämpas.⁵⁴

EcoYta

EcoYta har en naturlig karaktär, det är tåligt och lättskött. Den består av grus eller kross blandat med ett organiskt bindmedel. Den har en god stabilitet och dämpad dammbildning då det organiska bindemedlet både fixerar och stabiliserar det krossade materialet. När det gäller underhållet av markmaterialet är det mycket enkelt för att härdningsprocessen upprepas vid regn.⁵⁵

Asfalt

Asfalt består av bindemedlet bitumen och krossat stenmaterial, det kan kombineras med stenmaterial, vars kornstorlek och övriga egenskaper som kan variera utifrån vilka funktionskrav som ställs på beläggningen. Asfaltbeläggningar förekommer i ett stort antal varianter och kan med det få olika utseende. Det är ett markmaterial som är lätt att färdas på och har en modern prägel. Asfalt är ett material som vid en korrekt anläggning blir en hållbar produkt och har mycket låg skötsel.⁵⁶

⁵¹ Haas, 2011-03-07. Föreläsning

⁵² Haas, 2011-03-07. Föreläsning

⁵³ Boverket. Elektronisk

⁵⁴ Reijer, 2007, s 27

⁵⁵ Vivaldi AB, EcoYta . Elektronisk

⁵⁶ Reijer, 2007, s. 29-30

Betong

Med betongplattor och betongmarksten kan en markanläggning variera mycket, då det finns ett stort urval av olika kulörer och modeller. Och om det görs en rätt dimensionerad överbyggnad ger det bra, hållbara och lättillgängliga gångar.⁵⁷

Konstgräs

Ett material som länge har använts inomhus, men har börjat användas utomhus bland annat på fotbollsplaner och refuger.⁵⁸ Konstgräs behöver inte vattnas eller klippas, det behöver inte mossrivas men två gånger om året bör löv med mera blåsas bort på grund av att det inte förmultnar. Grässtråna behöver borstas för att återfå sin uppräta position. Konstgräset är tillverkat i ett material som tål att ligga ute året om.⁵⁹

3.2 Arkivstudie

3.2.1 Historia för kvarter 4H på Östra kyrkogården

1930 beslöt nämnden att ställa i ordning det 4:e kvarteret med anledning av att det hade uppstått problem med att sysselsätta ordinarie personal.⁶⁰ Den 14 april 1931 lade trädgårdsarkitekten Walberg fram ett förslag till indelning av 4:e kvarteret på Östra kyrkogården och nämnden beslöt då att bordlägga förslaget.⁶¹ Den 4 juli år 1931 gjordes det en statistisk undersökning som visade att områdena för gravplatser på Östra kyrkogården inte togs i bruk i samma utsträckning som de områdena med ensamgravar, därmed beslöt nämnden att godkänna den upprättade planen över 4:e kvarteret,⁶² se figur 2. När nämnden hade godkänt förslaget för utformningen av kvarter 4 skickades ritningarna över kvarteret till samställdas kyrkoråd för att godkännas.⁶³

För att kunna tillfredsställa efterfrågan beträffande gravplatser på Östra kyrkogården ansågs det nödvändigt att under det kommande året 1933 påbörja arbetet med att ställa i ordning nya områden för begravningsändamål, det gällde halva kvarter 4, södra delen av kvarter 5 och kvarter 6. Enligt beräkningar som gjorts skulle de familjegravarna som existerade vara upplåtna inom ca ett år och sex månader.⁶⁴ Den 12 mars 1935 togs det ett beslut om att det skulle införskaffas 15 stycken bänkar till kvarter 4, 5 och 6. Bänkarna som beställdes hade fasta stöd i armerad betong och sitsen utfördes av förvaltningens snickare.⁶⁵

Efter ett möte 1937 beslöt nämnden om att godkänna ett förslag på att olika företag skulle lämna in anbud angående marksten som kalksten och skifferplattor för utvidgning av kvarter 4 – 6.⁶⁶ Det kom in anbud på de handlingar som hade skickats till entreprenörer men handlingarna visade att priset på skifferplattor var för högt, därför ansåg nämnden att det vore lämpligt att överväga en beläggning med kalkstensplattor som visade sig ha ett lägre pris.⁶⁷ På grund av att det var stor skillnad på priserna vad

⁵⁷ Reijer, 2007, s. 36

⁵⁸ Reijer, 2007, s. 45

⁵⁹ Konstgräsexperten. Elektronisk

⁶⁰ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA volym 1, 25 september 1930

⁶¹ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA volym 1, 14 april 1931

⁶² Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA volym 1, 4 juli 1931

⁶³ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA volym 1, 6 september 1931

⁶⁴ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA volym 1, 6 september 1931

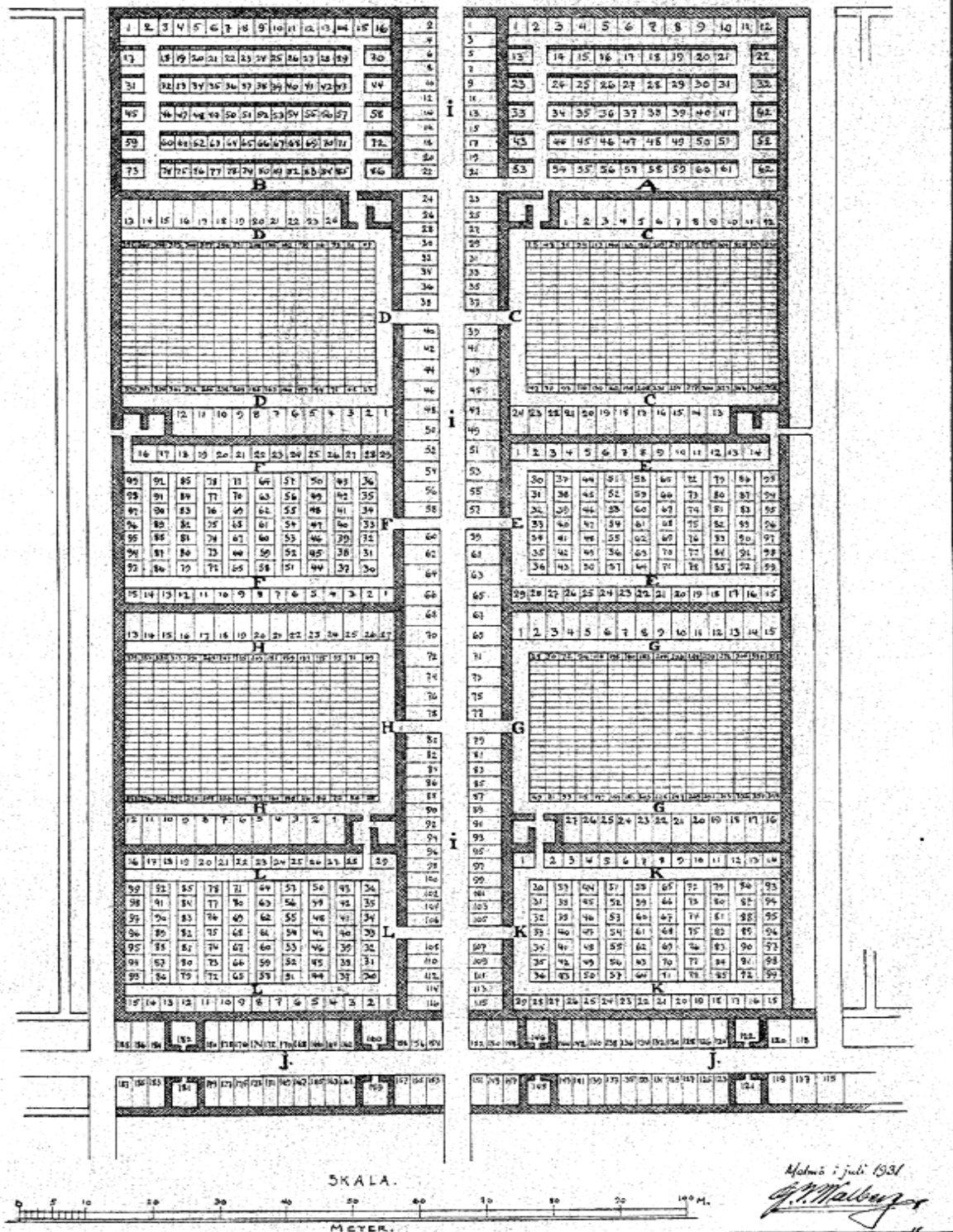
⁶⁵ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA volym 1, 12 mars 1935

⁶⁶ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 2, 16 november 1937

⁶⁷ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 2, 21 november 1939

* ÖSTRA KYRKOGRÄDEN I MALMÖ *

KVARTER 4

Figur 2. Kvarter 4 på Östra kyrkogården i Malmö. Ritning från kyrkogårdsförvaltningen i Malmö. Bilden är beskuren.

gäller skiffer och kalkstensplattor beslöt nämnden 1941 att gångarna på bland annat kvarter 4H skulle anläggas med kalkstensplattor.⁶⁸

Den 21 oktober 1960 stod kvarter 4H i tur att läggas om till urngravplatser och i samband med detta föreslog kyrkogårdsföreståndaren, att anhörig som vårdat ensamgrav, skulle få lov att mot ordinarie avgift förvärva nyttjanderätten till närmast belägna urngravplats. Kyrkogårdsnämnden beslöt att godkänna förslaget till indelningsplaner, se figur 2.⁶⁹

En privatperson vid namn Walfrid Svensson, var bosatt i Malmö och ensam anhörig till gravplats 152, ställde sig emot att 4 H skulle förändras från ensamgravar till urngravplatser. 1961 den 20 oktober lämnade Walfrid Svensson in en skrivelse om att han var emot förändringen. Men Kyrkogårdsnämnden beslutade att stå fast vid sitt beslut att anlägga för urngravplatser på kvarter 4H, med en motivering att utnyttjanderätt till ensamgrav inte upplåts genom avtal utan för en tid av 15 år.⁷⁰ Kyrkogårdsnämnden beslöt att gravplats nr 152 som Walfrid hade anknytning till skulle lämnas orörd till dess att beslutet om anordnande av sagda urngravområde hade avgjorts. Nämnden meddelade att de inte hade något att invända mot att sökanden mot betalning enligt gällande taxa förvärvade nyttjanderätten till gravplatserna nr 320 och 321 på nämnd plan av urngravgård, motsvarar den plats 152 som vederbörande har anknytning till. Den 18 maj 1962 lades till handlingarna vad gäller länsstyrelsen i Malmöhus län utslag på de besvär, Walfrid Svensson i Malmö sagt om kyrkogårdsnämndens beslut den 20 oktober 1961 att vidhålla tidigare beslut rörande omläggningen av kvarteret 4H på Östra kyrkogården från ensamgravar till urngravplatser.⁷¹

Hans Kungliga Majestät Kung Gustav VI Adolf hade genom utslag den 2 juni 1964, avgjort de problem som Walfrid Svensson framlagt över länsstyrelsen i Malmöhus län angående ogillande av ett av kyrkogårdsnämnden meddelat beslut. Han hade överlämnat kopia av beslutet tillsammans med handlingarna i ärendet till kyrkogårdsnämnden för ny behandling. Med anledning av detta togs ärendet upp igen, Walfrid var efterlevande till framliden Per Svensson och ensam vårdare av dennes gravplats nr 152-H-4 på Östra kyrkogården.⁷²

Enligt planen skulle en gångväg belagd med kalkstensplattor finnas tvärsöver den berörda graven, som dessutom skulle delas i fyra nya gravplatser med beteckningarna 311, 312, 320 och 321. Svensson bad om att urngravplatsen skulle omarbetas så att han i fortsättningen kunde disponera den ursprungliga graven, samt att han skulle erhålla gravbrev och få betala för graven enligt gällande taxa. Vid sammanträde den 20 oktober 1964 beslöt kyrkogårdsnämnden att om stå fast vid sitt beslut om anordnande av urngravar på platsen.⁷³

1964 den 12 oktober lämnade Walfrid Svensson en skrivelse, där han godkände det som kyrkogårdsnämnden lagt fram i ärendet, nämligen att gravplatserna 320 och 321 enligt nya indelningen av kvarter 4H skulle upplåtas till Walfrid med gravrätt för 150 kronor.⁷⁴

⁶⁸ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 2, 22 augusti 1941

⁶⁹ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 4, 21 oktober 1960

⁷⁰ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 4, 18 maj 1962

⁷¹ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 4, 18 maj 1962

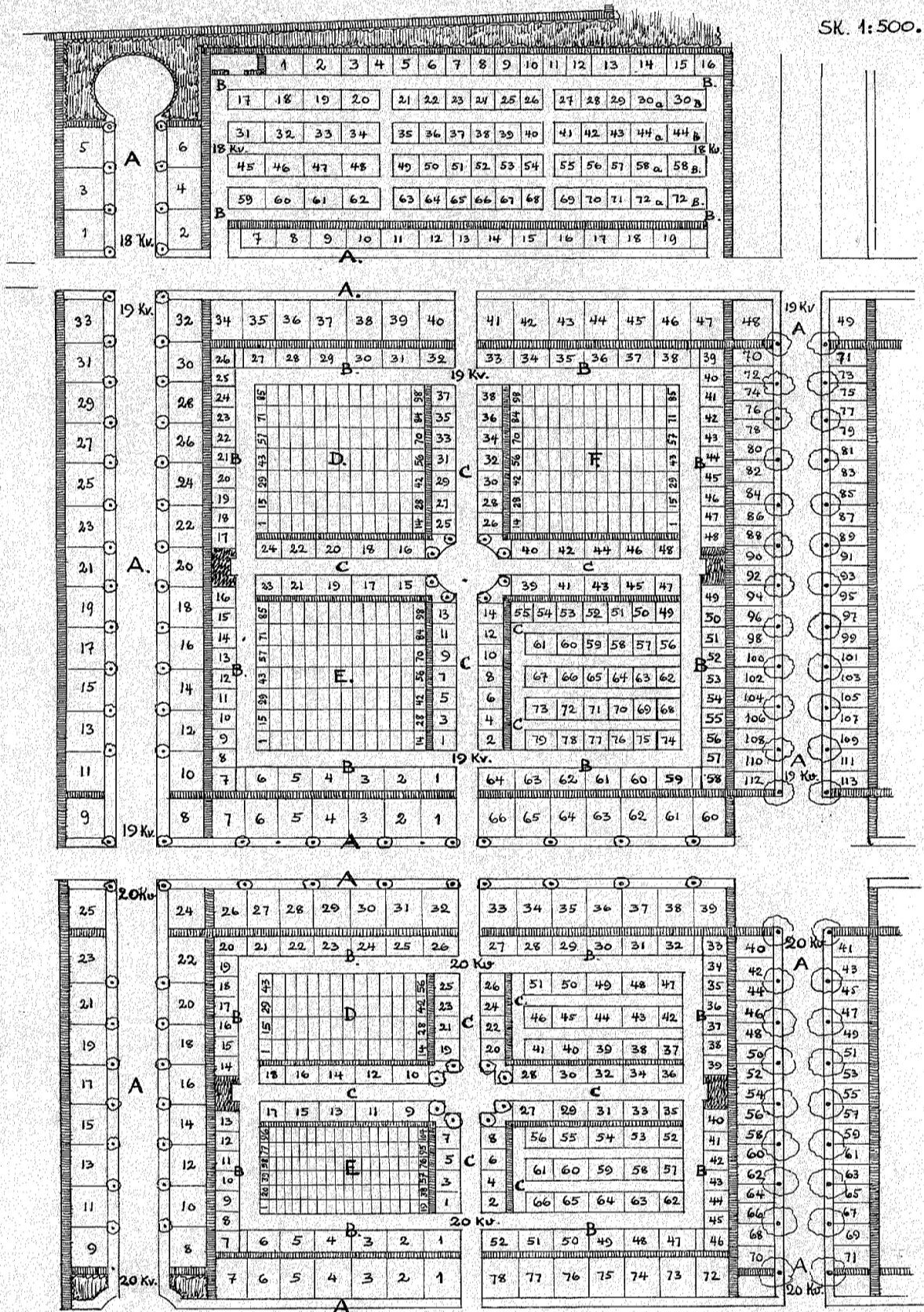
⁷² Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 5, 16 oktober 1964

⁷³ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 5, 16 oktober 1964

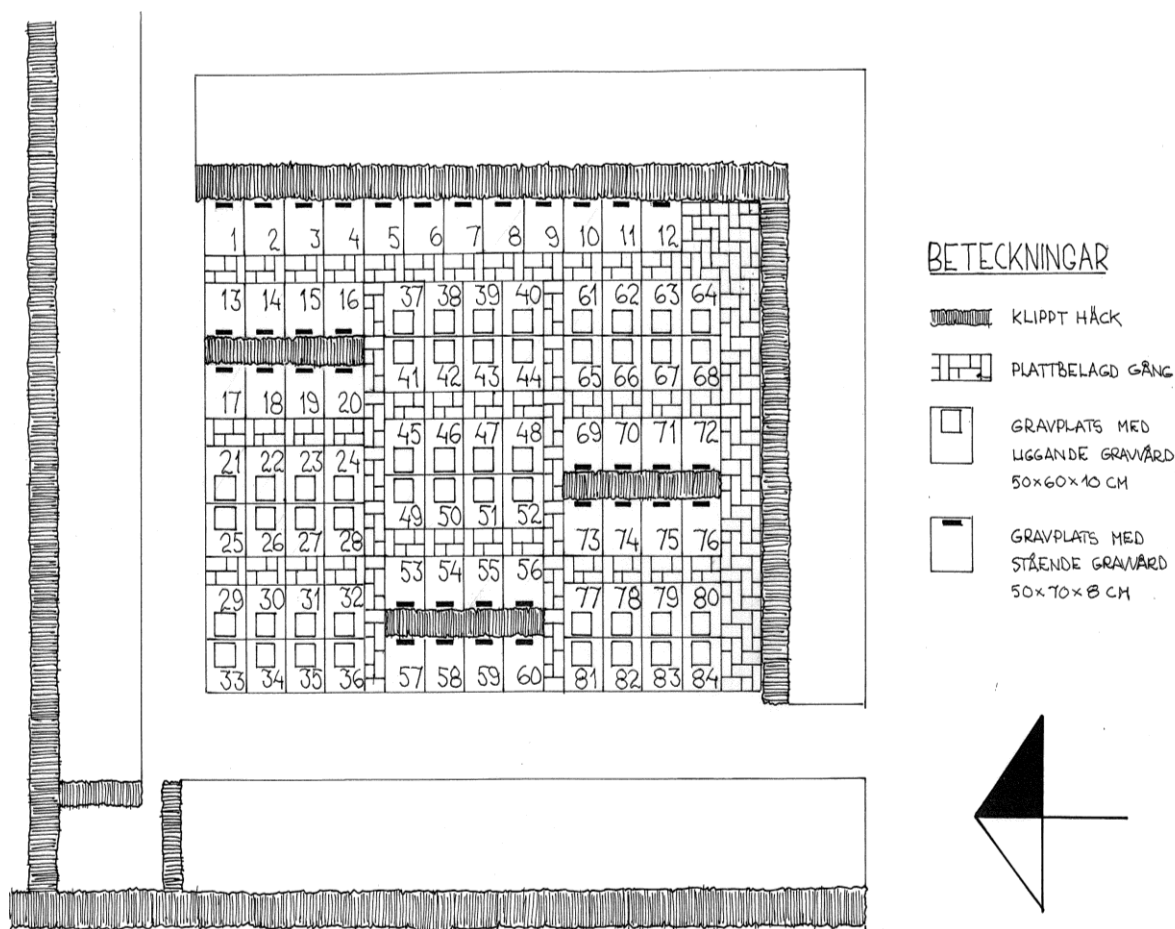
⁷⁴ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 5, 16 oktober 1964

LIMHAMNS KYRKOGRÅRD. 18-19 o. 20 Kv.

SK. 1:500.

Figur 3. Ritning över kvarter 18, 19 och 20 på Limhamns kyrkogård. En ritning över askgravplatser och gravplatser. Ritning från kyrkogårdsförvaltningen i Malmö. Bilden är beskuren.

Figur 4. Förslag på förändring till askgravplatser för kvarter 20 avdelning E på Limhamns kyrkogård. Ritning från kyrkogårdsförvaltningen i Malmö. Bilden är beskuren.

3.2.2 Limhamns kyrkogård och Norra begravningsplatsen

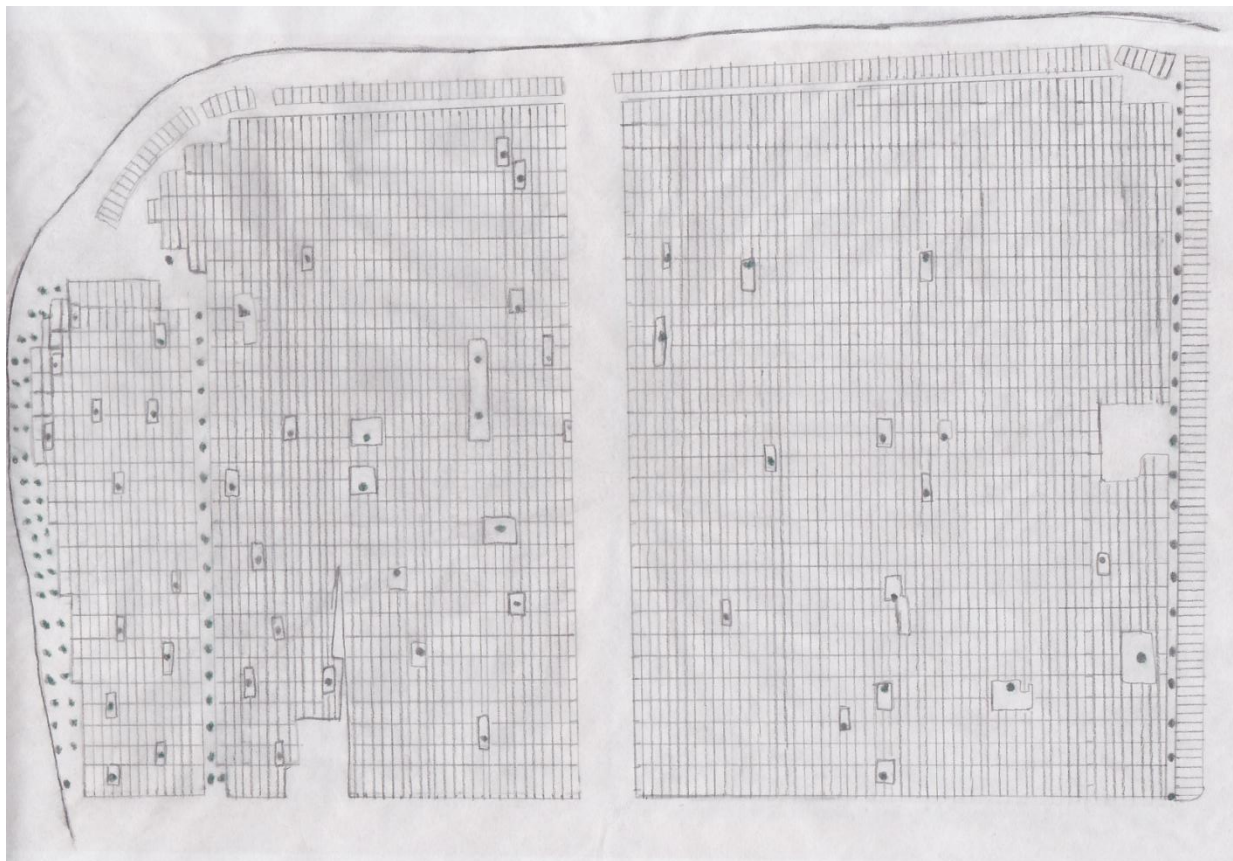
Limhamns kyrkogård i Malmö anlades 1897 och har sedan genom tiden utvidgats i olika etapper.⁷⁵ Då efterfrågan på ensamgravplatser ökade gjorde att kvarter 19 och 20 färdigställdes under året 1934, vidare efter det startades anläggningen av kvarter 18, se figur nr 3.⁷⁶ Senare då efterfrågan av askgravplatser ökade, vilket ledde till att trädgårdsarkitekt Walberg ritade upp och lämnade in det förslag på en indelningsplan med askgravplatser till samfällda kyrkorådet för godkännande se exempel på indelning i figur 4.⁷⁷ Kvarter 19 avdelning D,E, F och kvarter 20 avdelning D och F har under de år sedan de blev anlagda hela tiden varit anlagda i gräs med grus gångar. Resterande avdelningar har sedan de först anlagts bara varit grus som markmaterial.⁷⁸

⁷⁵ Kyrkogårdsförvaltningen i Malmö, Elektronisk

⁷⁶ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning F1Q Volym 1, 1934

⁷⁷ Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 4, 16 februari 1962

⁷⁸ Erik Ljungberg, muntlig källa

Figur 5. Kvarter 20b Norra, med ensamgravar, kyrkogården i Stockholm. Kopierad av ritning från kyrkogårdsförvaltningen i Stockholm.

Figur 6. Kvarter 20b Norra, med askgravplatser, kyrkogården i Stockholm. Ritning från kyrkogårdsförvaltningen i Stockholm. Bilden är utskuren.

Norra begravningsplatsen i Stockholm är en kyrkogård som från början var helt lagd i gräs, men med tiden utvecklades ett behov av tåligare markmaterial, för att större och tyngre maskiner användes. Därför anlades de större vägarna inne på kyrkogården med asfalt. Kvarter 20b på Norra kyrkogården bestod först av gravskicket ensamgravar och låg i gräs från slutet av 1800-talet, se figur nr 5. Fram till ca 1960 då efterfrågan av askgravplatser ökade, ändrades detta kvarteret från ensamgravar till askgravplatser se figur nr 6.⁷⁹

⁷⁹ Javier Beltran, Personligt meddelande

4. Diskussion

I första avsnittet av diskussionen för författaren en diskussion runt de metoder som har använts i arbetet. Sedan följer ett avsnitt om den svenska kyrkogårdshistorian därefter ett avsnitt om Östra kyrkogården och kvarter 4H, sedan ett avsnitt om ett nytt markmaterial på kvarter 4H kan göra det mer tillgängligt. Därefter för författaren en diskussion om tillgängligheten på kvarter 4H. Slutligen framför författaren sina slutsatser och förslag på fortsatta studier.

4.1 Metoddiskussion

Jag anser att de metoder jag har valt för detta arbete var ett bra sätt att få svar på de frågor som jag hade. Något som hade kunnat ge materialet ytterligare en vinkling är om jag hade besökt platsen och intervjuat personalen som jobbar med att ta hand om kvarteret för att få reda på vad de har för tankar angående markmaterialets tillgänglighet och deras åsikter och funderingar vid eventuellt byte av markmaterial. Att intervju personer med olika handikapp och låtit dem besöka platsen för att sedan föra en diskussion om platsens markmaterial och deras syn på materialet som ligger på plats idag. Och sedan framföra deras synpunkter och idéer om eventuellt byte.

4.1.1 Litteraturstudie

Jag har i huvudsak använt mig av svensk litteratur. I litteraturstudien har jag använt mig av bland annat Boverkets författningssamling, *Tillgängliga gångar på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar* och *Sigurd Lewerentz*. De källor jag använt mig av anser jag är trovärdiga.

4.1.2 Arkivstudie

När det gäller det som har hänt på kvarter 4H på Östra kyrkogården finns det ingen relevant litteratur, utan det som jag har använt mig av är arkivstudier som bestod av protokoll från kyrkogårdsförvaltningen. Det materialet är relevant för att få en djupare inblick om vad som har hänt på kvarter 4H. Den information jag har fått tag i kan bekräfta vissa av ritningarna jag hade med årtal som stämmer överrens. Det är en metod som är väldigt tidskrävande.

4.2 Den Svenska kyrkogårdens historia

Litteraturstudien visar att förändringar som sker på kyrkogårdar, sker för att kunna följa människan och stadens utveckling. Kyrkogården anpassas efter det behov som finns.

Kyrkogården har förändrats genom tiden, från medeltidens vilda gräsmatta med lite träkors och betande djur till vackra strikta parker med vackra växter, träd, trädalléer och trädkransar till böljande gräsmattor och gångar med oregelbundna kalkstensplattor. Kyrkogården hade en central plats i staden tills pestepidemi kom och det blev då en sanitär besvärlighet och det bidrog till att det anlades kyrkogårdar utanför staden.

På 1600- talet försumrades kyrkogården med att man använde gamla gravstenar till bland annat trappsteg och golv inne i kyrkan, det skulle inte få ske idag. Då vi ser det som ett kulturarv och försöker istället bevara dem. Idag är det som en skatt och en stolthet, speciellt om det finns äldre gravstenar och gravplatser att visa upp.

Ett stort steg var när synen på eldbegängelse förändrades, förr ansågs det okristligt att kremeras. Med den förändringen kunde utformningen på gravkvarter variera, då det var mindre ytor att forma. Om denna förändring inte hade skett då hade dagens kyrkogårdar sett annorlunda ut och varit utformade på större ytor än vad de är idag.

Att från det funnits en större frihet i utformning på gravytor kom det strikta bestämmelser under 1900- talet om vad som nu var tillåtet att göra på gravplatserna och det gjorde att variationsrikedomen på kyrkogårdarna försvann.

4.3 Östra Kyrkogården och kvarter 4H.

Östra kyrkogården ritades av Sigurd Lewerentz och invigdes år 1921 med en yta på 32 hektar mark. Under kommande åren såg trädgårdsarkitekten Gustav Valfrid Walberg till att det anlades nya gravplatser och gravkvarter vilket ledde till att Östra kyrkogården färdigställda efterhand. Han var även inblandad i de förändringar som skedde på Limhamns kyrkogård och Östra kyrkogården vad gäller att det skulle göras nya ritningar till de nya askgravplatserna.

I arkivstudien har det framkommit att förändringar har skett på både kvarter 4H på Östra kyrkogården och Limhamns kyrkogård. Från första början har det varit ensamgravar på båda kyrkogårdarna, men sedan det blev vanligare med kremering ökade intresset för mindre gravplatser för det behövdes inte lika stor plats längre då det är en urna som gravsätts. Trädgårdsarkitekt Walberg ritade nya förslag på utformning av askgravplatser på båda kyrkogårdarna. Det som har hänt är att de ensamgravar/ kistgravar som har funnits på platsen har ändrats till askgravplatser. Kvarteren på kyrkogårdarna förändrades på grund av samhällets syn på begängelse förändrades och att allt fler önskade gravskicket askgravplats.

Att det var just kvarter med ensamgravar som ändrades till askgravplatser kan diskuteras, om det var att efterfrågan på gravskicket ensamgravar minskade med tiden samtidigt som efterfrågan på askgravplatser ökade. Att man genom den slutsatsen tog sig an att ändra en del av de platser som var anlagda med ensamgravar till att anlägga askgravplatser.

Vad gäller markmaterialet har det inte skett något utbyte på kvarteren utan det material som finns idag har funnits där sedan det blev anlagt från första början. Limhamns kyrkogård har sammanhängande gräsmatta i en del av avdelningarna med grusgångar inne i kvarteren. På kvarter 4H på Östra kyrkogården har markmaterialet flyttas runt inne på kvarteret vid den förändring som har skett.

Förändringarna som har skett på kvarter 20b på Norra Begravningsplatsen i Stockholm är likartad med vad som har skett på Limhamn och på Östra kyrkogården att det från början var ensamgravar som sedan har gjorts om till askgravplatser för att det blev en efterfrågan på mindre gravplatser. Vad gäller markmaterialet när det har gjorts en förändring inne på ett kvarter har man bevarat gräs vilket var det ursprungliga materialet. För de kvarter som jag har valt att titta på, har förändringen från ensamgravar till askgravplatser skett under början av 1960-talet.

Arkivstudien visade att det inte var alla som tyckte om att det skulle ske förändringar på kvarter 4H och det var en Malmöbo vid namn Walfrid Svensson. Han skrev brev och överklagade, det gick så långt som till självaste Kung Gustav VI Adolf. Vilket gjorde att färdigställandet av gravkvarteret dröjde. Men att de till slut kom överrens om en tillfredställande lösning för båda parterna.

4.4 Kan en förändring på markmaterial med en inriktning på dagens tillgänglighetsaspekter göra platsen bättre?

Att göra kvarter 4H mer tillgängligt vad gäller markmaterialet har att göra med att välja rätt material som blir godkänt av länsstyrelsen. Det materialet som väljs till gångarna måste anpassas till hur den omgivande miljön ser ut runt omkring. De markmaterial som jag skrivit om passar generellt bra på olika platser, men ett måste är att vara uppmärksam på vilket material som används på vilken plats.

Asfalt som är ett bra och tillgängligt material men otroligt enformigt, passar det inne på ett kvarter? Det används till de större vägarna på kyrkogården, det skulle kunna passa in i den omgivande miljön. Speciellt om man kan anpassa färgen till en mjukare ton än svart.

Att använda konstgräs är en otroligt intressant idé men skulle det passa in i den omgivande miljön? Det skulle absolut mjuka upp platsen med sin gröna kulör. Att använda något som jag ser relativt radikalt för en kyrkogård som konstgräs, skulle nog inte bli godkänt av länsstyrelsen.

Grusgångar är ett alternativ när det gäller detta kvarteret, det finns på andra delar på kyrkogården och passar in i helheten av kyrkogårdens karaktär. Grus är ett markmaterial som vi automatiskt kopplar till kyrkogården.

Betongmarksten och betongplattor är också ett alternativ inne på detta kvarter då det finns en stor variation kulörer och former. Då det finns en stor variation vad gäller former kan man anlägga mjuka och välformade gångar.

Det är kostsamt att göra alla gångar tillgängliga och vem vet när och om alla gångar blir tillgängliga på en kyrkogård. Men det ligger nu i intresse när detta kvarter skall renoveras att ändra på kvarter 4H för att göra det mer tillgängligt, vilket jag tycker är både en bra och intressant idé. Vid eventuell en nygestaltning av kvarteret är det viktigt att se till att det nya markmaterialet binder ihop kyrkogården och att den gör att den viktiga karaktären som kyrkogården har inte förändras.

Förändringar på kvarter 4H med en tanke på tillgänglighetsaspekterna kan inte följas fullt ut. Det beror bland annat på att lagar som kulturminneslagen och plan- och bygglagen krockar med varandra. Medan kulturminneslagen skyddar kulturmiljön och plan- och bygglagen främjar tillgängligheten, kan motstridigheter uppkomma.

Limhamns kyrkogård i Malmö och Norra begravningsplatsen i Stockholm anlades båda i slutet av 1800-talet. Och båda har kvar det ursprungliga markmaterialet. Ur historisk aspekt så är grus och gräs ett bra markmaterial men utifrån tillgänglighetssynpunkt så är det grus som fungerar bäst. På Östra kyrkogården i kvarter 4 finns det ingen avdelning med gräs, vilket vid en anläggning inte skulle smälta in i den omgivande miljön.

I litteraturstudien om kyrkogårdshistoria finns det ingen tanke överhuvudtaget om att göra kyrkogården mer tillgänglig utan det är andra behov som följs. Men om man ser till historien så har kyrkogården till viss del gjorts mer och mer tillgänglig. Jag tror att tillgänglighetsaspekten är nog den del som kommer att präglade början av 2000-talets förändringar på kyrkogårdar.

5. Slutsats

Här presenteras först författarens slutsatser och därefter förslag på fortsatta studier.

De förändringar som har skett på kyrkogården och kvarter 4H har inte skett för att göra platsen mer tillgänglig, utan mer för att följa tidens rytm vad gäller exempelvis behoven av askgravplatser.

Vårt kulturarv är betydelsefullt för alla invånare, oberoende om man har ett funktionshinder och en förändring ska göras med försiktighet. Vårt kulturarv måste tas till vara på ett sådant sätt att det i fortsättningen kan följa ett funktionskrav, med det menar jag att det ska vara tillgängligt och användbart för alla. Människor som har ett funktionshinder måste kunna ta del av det kulturarv vi har, genom att kunna använda och besöka platsen.

Vid val av rätt markmaterial och utformning kan förändring av kvarteret bli mer tillgängligt. Att använda Slotsgrus® som markmaterial på kvarter 4H är bra vad gäller tillgänglighetsanpassningen av markmaterialet. Även att ha ett historiskt tänkande, grus ger kyrkogårdskänsla.

Vid en förändring av kvarter 4H ska man ha i åtanke vilka regler och förordningar som gäller. Att ha en god kontakt med länsstyrelsen och att deras riktlinjer följs för att platsen ska utformas till en bättre plats med ett bevarande av det kulturhistoriska.

5.1 Förslag på fortsatta studier:

Något som hade varit intressant är att intervjua människor med handikapp för att se vad de skulle önska vad gäller utformning på en kyrkogård, och därefter rita upp ett förslag.

6. Källförteckning

Ahlin, Janne. (1987), *Sigurd Lewerentz architect*. Byggförlaget, Stockholm, Sweden

Beltran, Javier. Angående: Norra begravningsplatsen i Stockholm [personligt meddelande 2011-05-06]

Berglund, Helge. (1956), *Skogskyrkogården och skogskrematoriet*: denna skrift har utarbetats på uppdrag av Stockholms stads kyrkogårdsnämnd

Bjerström, Sten. (2003), *Boverkets författarsamling HIN 1*. 2003:1. [Elektronisk]

Tillgänglig:

http://www.gnesta.se/download/18.51afbe0d117bf8a0bfb80009930/PUB_View_File+1.pdf [2011-02-28 11:14].

Boverket. *Tillgängliga platser* [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.boverket.se/Om-Boverket/Webbokhandel/Publikationer/2005/Tillgangliga-platser/> [2011-02-28 11:52].

Boverket.(2005), *Enklare utan hinder*. AB Danagårds Grafiska

Eklund – Mattson, Benita. (2003), *Alla tiders viloplatser*. Tryck: tt-urex. Borgå

Haas, Jonas. (2011), Hur arbetar länsstyrelsen med kyrkogårdens gröna kulturarv. [föreläsning 2011- 03-01]

Jansson, Cecilia. (2003), Att anlägga en begravningsplats Östra kyrkogården i Malmö, *MED MALMÖ i MINNET*, Huvudredaktör Kerstin Martinsdotter s.181-190

Klintborg Ahlklo, Åsa. (2001), *Mellan trädkrans och minneslund*. Redaktör Titti Olsson. S.10-22 Alnarp. Movium.

Konstgräsexperten [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.konstgrasexperten.se/skotsel> [2011-06-16]

Kulturdepartementet. (1988), *Lag om kulturminnen m.m.* Stockholm: Regeringskansliets rättsdatabas. (1988:950). [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1988:950> [2011-02-28 13:04]

Ljungberg, Erik., Landskapsingenjör. Malmö kyrkogårdsförvaltning. Samtal 2010-11-16.

Lundquist, Kjell.(1992), Från beteshage till trädgård - kyrkogårdens historia. Redaktör E. Bucht, *Kyrkogårdens gröna kulturarv* (s. 12-34). Alnarp. Movium.

Länsstyrelsen Värmland. [Elektronisk] Tillgänglig:

http://sgis.lst.se/texter/kulturmiljo/kyrkom/karlstad_n_kyrkog.pdf [2011-06-13]

Malmö kyrkogårdsförvaltning hemsida[Elektronisk] Tillgänglig:

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=659141> [2011-04-20 04:11].

Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 1

Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 2

Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 3

Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 4

Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning A1AA Volym 5

Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning F1Q Volym 1

Malmö Stadsarkiv, Malmö Kyrkogårdsförvaltning F1Q Volym 2

Plan- och bygglag (SFS 1987:10) 21a § kapitel 17. Lag (2001:146). [Elektronisk]
Tillgänglig: http://www.boverket.se/Global/Bygga_o_forvalta/Dokument/Bygg-%20och%20konstruktionsregler/Allm%C3%A4nt%20om%20BBR/Lagar_forordningar.pdf
[2011-02-28 12:22].

Reijer, Pål, Sörensen, Ann – Britt. (2007), *Tillgängliga gånger på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar*. 170:2007. Stad & Land 170. Alnarp: SLU Movium

Sigurd Lewerentz: 1885-1975. Stockholm, Arkitekturmuseet, 1985

Stockholms stads. [Elektronisk] Tillgänglig:
<http://www.stockholm.se/FamiljOmsorg/Begravning-och-kyrkogardar/Kyrkogardar-och-begravningsplatser/Stockholms-begravningsplatser1/Norra-begravningsplatsen/> [2011-06-13]

Theorell, Anita. & Wästberg, Per. (2001), *Minnets stigar*. Fäldt & Hässler, Värnamo

Vivaldi AB, EcoYta.[Elektronisk] Tillgänglig: http://www.vivaldi.se/eco-losningar_ecoyta
[2011-04-15 11:59]